

Elina Hautamäki

KOMPLEKSISET LAUSERAKENTEET YLEN SELKOKIELISESSÄ UUTISTEKSTISSÄ

Informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta

Kandidaatintutkielma

Toukokuu 2022

TIIVISTELMÄ

Elina Hautamäki: Kompleksiset lauserakenteet Ylen selkokielisessä uutistekstissä
Kandidaatintutkielma
Tampereen yliopisto
Kielten tutkinto-ohjelma, suomen kieli
Toukokuu 2022

Tutkielman tarkoituksena on selvittää, minkälaisia kompleksisia lauserakenteita Ylen selkouutisissa esiintyy. Tämän lisäksi tutkielmassa tarkastellaan, toteutuvatko selkokielestä annetut virke- ja lausetason ohjeet uutistekstissä. Tutkielman aineisto koostuu Ylen verkkosivujen selkokielisistä uutisteksteistä tammi- ja maaliskuulta 2022. Tutkielma on laadullinen ja menetelmänä on käytetty tekstintutkimuksen metodologiaa. Selkokieli määritellään kielimuodoksi, jossa sisältö, sanasto ja kielen rakenteet ovat yleiskieltä yksinkertaisempia. Selkokielen käyttäjryhmät ovat moninaisia, mutta selkokielen tarvisijoita yhdistää kielellisen syrjäytymisen vaara. Selkokielen kirjoitusohjeet antavat selkokirjoittajalle ohjeita ja suuntaviivoja selkeän ja ymmärrettävän tekstin kirjoittamiseen ja selkeä teksti syntyy eri tekijöiden yhteisvaikutuksesta. Saavutettavuus-ajattelu on kytköksissä selkokieleen. Saavutettavuudella tarkoitetaan esimerkiksi ympäristön ja palveluiden sellaista toteuttamista, että mahdollisimman moni ihminen pystyy käyttämään niitä. Saavutettavuus mahdollistaa yhteiskuntaan osallistumisen esteistä ja rajoituksista riippumatta.

Lauseopin mukaan lauseet voidaan jakaa yksinäislauseisiin ja kompleksisiin lauseisiin eli yhdyslauseisiin. Aineistossa esiintyi näitä molempia. Selkokielen ohjeisiin verrattessa aineisto osoitti uutistekstin vahvuudet ja kehityskohteet. Kokonaisuutta tarkastellen aineisto oli päälausevaltaista, joka on tyypillistä selkokieliselle tekstille. Alisteisia sivulauseita esiintyi kuitenkin useammassa uutisessä. Sivulauseityypeistä esiintyi alisteisia sivulauseita sekä relatiivilauseita. Epäsuoria kysymyslauseita esiintyi aineistossa vain kerran. Toisilleen alisteisten sivulauseiden esiintyvyys oli verrattain suuri. Kirjoitetun selkokielen yhtenä periaatteena ovat lyhyet lauserakenteet ja toisilleen alisteisia sivulauseita kehoitetaan välttämään. Nämä ohjeet eivät kaikilta osin toteutuneet tutkielman aineistossa. Vaikka aineistossa oli selkeitä poikkeavuuksia selkokielen kirjoitusohjeisiin, oli aineistossa myös ohjeita noudattavia rakenteita. Tällainen oli esimerkiksi aineiston päälausevaltaisuus. Selkokielen ohjeet eivät ole ehdottomia sääntöjä, mutta luovat kuitenkin raamit selkeän ja ymmärrettävän tekstin kirjoittamiselle. Osittaiset eroavaisuudet ohjeisiin eivät tee selkotekstistä automaattisesti puutteellista. Huomionarvoista onkin lopulta tarkastella tekstiä kokonaisuutena. Kokonaisuutta tarkastellen Ylen selkouutisessa löytyy yhteneväisyyksiä mutta myös eroavaisuuksia selkokielen ohjeistukseen liittyen.

Analyyysivaihe osoitti useita mahdollisia jatkotutkimuskohteita, joita voisivat olla esimerkiksi verbien aktiivi- ja passiivimuotojen käyttö. Tämän lisäksi uutiskuvan käyttö selkokielisessä uutisessä olisi mielenkiintoinen tutkimuskohde, jota ei ole vielä paljoa tutkittu.

Avainsanat: selkokieli, kompleksinen lause, uutinen, saavutettavuus

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällys

1 Johdanto	1
1.1 Tutkimuskysymykset.....	1
1.2 Uutinen tekstilajina	2
2 Teoriatausta	3
2.1 Selkokielen aiempi tutkimus	3
2.2 Kompleksinen lause	3
3 Selkokieli ja selkoviestintä	5
3.1 Selkokieli ja sen käyttäjät.....	5
3.2 Selkokirjoitusohjeet.....	6
3.3 Saavutettavuus.....	8
3.4 Selkouutinen.....	9
3.4.1 Yle Uutiset selkosuomeksi	9
4 Aineisto ja tutkimusmenetelmät	11
4.1 Aineisto.....	11
4.2 Tutkimusmenetelmät	11
5 Analyysi ja tulokset	13
5.1 Yksinäislauseet	13
5.2 Alisteiset sivulauseet	14
5.2.1 Toisilleen alisteiset sivulauseet	15
5.2.2 Kysyvä sivulause ja relatiivilause	16
5.3 Elliptiset lauseet	17
5.4 Huomioita selkokirjoitusohjeiden toteutumisesta	18
6 Yhteenvetoa ja pohdintaa	19
Lähteet	22

1 Johdanto

Selkokielistä viestintää on kehitetty Suomessa 1980-luvulta lähtien ja selkotekstien kirjoitusohjeita ja selkokielen teoriaa on kehitetty kolmisenkymmentä vuotta (Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015: 7). Selkokielen tutkimuksella on tärkeä merkitys niin yksilölle kuin yhteiskunnallekin ja erilaisten kieli-
muotojen tukeminen edesauttaa tavoitteita tasa-arvoisen viestinnän saavuttamisessa. Leskelän (2019: 3) mukaan helppoa kielenkäyttöä tarvittaisiin yhteiskunnassa huomattavasti enemmän. Ihmiset, joilla on kielellisiä vaikeuksia, ovat vaarassa syrjäytyä. Helppo kieli ei synny itsestään eikä kukaan käytä sitä vaivatta. Päinvastoin: mitä yksinkertaisemmin haluaa jotakin ilmaista, sitä vaikeammaksi käy löytää sopivia sanoja ja ilmauksia. Kielellä on keskeinen rooli kaikessa yksilön ja yhteiskunnan psykososiaalisessa toiminnassa: sen avulla hahmotetaan maailmaa, vaihdetaan ajatuksia ja tehdään yhteiskunnallisia päätöksiä. Yhteiskunnan näkökulmasta kielenkäyttöön liittyen ongelmien parempi tunnistaminen olisi merkittävää esimerkiksi yhteiskunnan eriarvoistumiskehityksen katkaisemiseksi. (Luodonpää-Manni, Hamunen & Konstenius 2020: 31–32.)

Tutkielman tarkoituksena on tutkia selkokielen uutistekstin kompleksisia lauserakenteita. Tämän lisäksi tarkastellaan selkokielen kirjoitusohjeita lauserakenteista ja sitä, toteutuvatko nämä ohjeet Ylen selkokielisessä uutistekstissä. Tavoitteena on luoda käsitys siitä, minkälainen selkokielen uutisteksti on lausetasolla. Ajatus tähän tutkielmaan sai alkunsa suomen kielen syventävällä asiantuntijaviestinnän opintojaksolla. Kiinnostukseni saavutettavuutta ja kielellistä käytettävyyttä kohtaan herättivät mielenkiinnon selkokieleen, ja monien vaiheiden jälkeen kandidaatintutkielman aihe rajautui selkokielen, syntaksin ja uutistekstin ympärille.

1.1 Tutkimuskysymykset

Selkokielen tekstin rakenteeseen ja ymmärrettävyyteen vaikuttavat useat eri tekijät. Sanasto, kielelliset rakenteet, tekstin kokonaisuus ja julkaisun ulkoasu vaikuttavat kukin selkotekstin ymmärrettävään ja selkeään rakentumiseen. Tässä tutkielmassa huomio keskittyy selkotekstin kielellisiin rakenteisiin ja tekstiä tutkitaan lausetasolla. Tutkielmassa analysoidaan kirjoitettuja selkokielisiä uutistekstejä, ja sitä, minkälaisia kompleksisia lauserakenteita selkokielisessä uutistekstissä esiintyy. Tutkielma on rajattu kirjoitetun kielen tarkasteluun, ja esimerkiksi uutistekstissä olevat kuvat on jätetty analyysin ulkopuolelle. Tutkimuskysymykset ovat:

1. Minkälaisia kompleksisia lauserakenteita Ylen selkouutisissa käytetään?
2. Noudattavatko Ylen selkouutiset selkokielen lauserakenteiden ohjeita?

1.2 Uutinen tekstilajina

Uutinen välittää asialliseen sävyyn faktoja ja tietoja ajankohtaisista asioista, ja sen tavoitteena on todellisten tapahtumien välittäminen mahdollisimman totuudenmukaisesti (Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015: 7). Perusuutinen on uutissähke, jossa asiat esitetään edeten olennaisimmista vähemmän olennaisiin, minkä vuoksi uutisen rakennetta on verrattu kärjellään seisovaan kolmioon. Sähköttä laajempia ovat uutisraportti ja uutistausta. Uutisraportissa kerrontatapa on kuvailevampi, kun taas uutistausta liittyy uutisaiheen laajempaan kontekstiin. (Kulkki-Nieminen 2010: 58.) Kulkki-Niemisen (2010: 57) mukaan uutista voi pitää prototyypinä mediatekstinä ja journalistisista genreistä se on yleisin ja vanhin. Uutinen tekstityyppinä edustaa kertomusta, eli narraatiota. Uutisessa on henkilöitä, paikkoja ja tapahtumia, jotka etenevät aikajärjestyksessä. (Hiidenmaa 2005: 67.) Narratiivinen teksti noudattaa kertomuskieliopin mukaisia sääntöjä, jotka määrittelevät kertomuksen taustalla olevan rakenteen. (Heiskanen 1994: 69.) Toisaalta tekstityyppien sisällä on myös liikkumatilaa. Uutinen voi sisältää aineksia myös muista tekstityypeistä: se voi olla instruktiivinen, eli ohjaileva tai ekspositorinen, eli erittelevä. Luonnollisesti mikään tekstityyppi ei esiinny luonnossa puhtaana, vaan aidot tekstit käyttävät erilaisia esitystapoja (Hiidenmaa 2005: 67).

2 Teoriatausta

2.1 Selkokielen aiempi tutkimus

Tutkielman teoreettisena taustana toimii selkokielestä tehty aiempi tutkimus. Selkokielen kehittäminen käynnistyi Suomessa 1970-luvun lopulla ja ensimmäiset selkokieliset aineistot julkaistiin 1980-luvun alkuvuosina. (Leskelä 2019: 85.) Tieteellinen kiinnostus selkokieltä kohtaan heräsi 1980- ja 90-lukujen taitteessa. Teorioiden kehittäminen oli vasta alussa, vaikka selkosovelluksia alkoi olla. Selkokieli perustuu pitkälti Osmo A. Wiion 1970-luvulla kehittämisiin luettavuuskaavoihin ja Ruotsista saatuihin malleihin. (Sainio 2000: 56.) Leskelän (2019: 86–87) mukaan selkokielen taustalla vaikuttavia teorioita voi kutsua tekstilähtöisiksi, sillä niissä tutkimuskohteena ovat erilaiset tekstit ja niiden ominaisuudet. Selkotekstejä on tutkittu yleisten luettavuusteorioiden valossa ja verrattu yleiskielisiin teksteihin. Selkokielen teoriaa on kehitetty Suomessa noin 30 vuotta. Suomessa ja muissa Pohjoismaissa selkokieltä on kehitetty sitä tarvitsevien ihmisten näkökulmasta ja keskittyen erilaisiin käytötarkoituksiin. Vuosikymmenten aikana kehittynyt käytännön perusta on saanut 2000-luvulla vankeempaa lingvististä tukea. (Leskelä & Uotila 2020: 227.) Väitöskirjoja selkokielestä on tehty tähän mennessä kaksi: Irja Vinnin *Tekstistä selkoa. Kehitysvammaisten aikuisten selkokielisten ja yleiskielisten tekstien ymmärtäminen* (1998) ja Auli Kulkki-Niemisen *Selkoistettu uutinen: lingvistinen analyysi selkotekstin erityispiirteistä* (2010).

Vuonna 2018 perustettu Klaara-verkosto on selkokielen tutkijoiden verkosto, jonka tavoitteena on luoda yhteyksiä selkokielen tutkijoiden, tarvitsijoiden, käytännön toimijoiden, kuten Selko keskuksen sekä muiden toimijoiden välille. Suomessa on havahduttu sekä teoreettisista että soveltavista lähtökohdista nousevan systemaattisen tutkimuksen tarpeeseen. Tutkimuksen lisäksi tarvitaan tutkijoiden välistä keskustelua ja yhteistyötä. (Klaara-verkosto).

2.2 Kompleksinen lause

Perinteisen lauseopin mukaan lauseet voidaan jakaa sekä yksinäislauseisiin, että yhdyslauseisiin. Sekä yksinäis- että yhdyslauseista käytetään yhteistä nimitystä virke. Predikaatti on lauseen rakenteellinen ydin ja useimmiten predikaattina toimii finiittimuotoinen verbi. Virkkeessä lauseiden määrä on sama kuin persoonamuotoisten verbien määrä. (Häkkinen 1996: 152.) Ison suomen kieliopin (ISK 2004 § 882) mukaan lause voi olla yksinkertainen tai kompleksinen eli yhdyslause.

Yksinkertaisessa lauseessa on vain yksi minimaalinen lause, yhdyslauseessa useampia eli päälause ja siihen jäsenenä kuuluvat sivulauseet (Hakulinen & Karlsson 1979: 64). Lause, jonka osana toinen lause on, on tämän suhteen hallitseva lause. Kompleksinen lause rakentuu siis rekursiivisesti: sen osana oleva lause voi toimia hallitsevana lauseena. (ISK 2004: § 883.) Yksinkertaisia peruslauseita voi yhdistää toisiinsa kahdella tavalla: rinnastamalla ja alistamalla (Hakulinen & Karlsson 1979: 331). Sivulauseita voi myös rinnastaa keskenään (ISK 2004 § 883). Yleiskielessä eri lauseiden ketjuttaminen rinnastus- tai alistuskonjunktioiden avulla mahdollistaa pitkiä virkerakenteita. Kahden lauseen yhdistäminen tapahtuu joko rinnastamalla tai alistamalla. Tyypillinen rinnastaminen tapahtuu *ja* - ja *tai*-konjunktioita vastaavien konjunktioiden avulla. (Itkonen 1996: 244.) Häkkisen (1996: 152) mukaan lauseet tai lauseen osat voivat olla keskenään joko samantarvoisessa, rinnasteisessa eli parataktisessa suhteessa tai ne voivat olla keskenään eriarvoisia siten, että suhde on alisteinen eli hypotaktinen. Lause voi olla yksinäinen (itsenäinen) tai toisiin lauseisiin nähden päälause tai toisiin lauseisiin tai lausekkeisiin nähden alisteinen eli sivulause.

Alisteinen lause kuuluu osana toiseen lauseeseen ja alisteisuuden merkkinä on yleensä konjunktio tai relatiivipronomini. (ISK 2004 § 883). Sellaisia virkkeitä, jotka ovat toisiinsa nähden itenäisiä ja samantarvoisia, sanotaan rinnasteisiksi; niiden välillä on joko rinnastuskonjunktio tai väli-merkki. Lauseiden suhde voi olla myös sellainen, että toinen lause täydentää ja selittää toista. Tällöin lauseet ovat keskenään alistussuhteessa. (Ikola 2005: 140.) Sivulauseet voidaan jakaa kolmeen tyyppiin: konjunktiolauseisiin, relatiivilauseisiin ja epäsuoriin kysymyslauseisiin (Leino 1989: 143). Sivulause ei yksin edusta mitään puhetoimintoa, vaan se esittää esimerkiksi päälausetta koskevaa temporaalista, kausaalista, konsessiivista tai konditionaalista taustatietoa. Yleensä sivulause ei ala suoraan lauseenjäsenellä vaan jollain lauseen alisteisuutta osoittavalla elementillä: yleiskonjunktiolla tai adverbiaalikonjunktiolla. Alisteinen lause alkaa alistuskonjunktiolla, relatiivisanalla (relatiivipronominilla, relatiivisella adverbilla tai adjektiivilla) tai kysymyssanalla (interrogatiivipronominilla tai kysyvällä adverbilla tai *-ko/-kö*-liitteisellä sanalla).

Lause voi alkaa myös epäsuoralla, eli alisteisella kysymyslauseella. (Ikola 2005: 141.) Alisteiset kysymyslauseet alkavat kysymyssanalla tai verbillä, jossa on kysyvä liitepartikkeli *-kO* (ISK 2004 § 884). Relatiivilauseet alkavat aina relatiivipronominilla. (ISK 2004 § 884.) Relatiivilauseelle ominainen alisteisuus ilmaistaan joko erityisellä relatiivipronominilla tai alisteisella konjunktiolla. (Itkonen 1996: 245).

3 Selkokieli ja selkoviestintä

3.1 Selkokieli ja sen käyttäjät

Selkokieli määritellään Suomessa kielimuodoksi, jossa sisältöä, sanastoa ja kielen rakenteita on muokattu yleiskieltä yksinkertaisemmaksi. Selkokieli on luonteeltaan yleiskielestä supistettu kielimuoto, joka on syntynyt tietoisesta kehittämisestä kautta. (Leskelä & Uotila 2020: 227.) Leskelän (2019: 95) mukaan selkokieltä ei voi verrata todellisiin kieliin kuten suomen tai viittomakieliin, vaan selkokieltä on lähestyttävä yhtenä suomen kielen muotona, ja selkokielessä ei voi olla mitään sellaista, mikä olisi vastoin suomen yleiskielen sääntöjä. Selkokieli ei hyödynnä kaikkia suomen kielen aineksia, vaan vain sitä osaa, joka voidaan katsoa kohderyhmien ymmärtämisen kannalta perustellusti yleiskieltä helpommaksi. Selkokieli on tietoisesti luotu ja rakennettu kielimuoto, eli se on keinotekoinen kieli.

Selkokieli jaotellaan helppoon selkokieleen, perusselkokieleen ja vaativaan selkokieleen, joita tarkastellaan seuraavaksi. Helppo selkokieli tavoittelee kaikkein yksinkertaisinta kielellistä ilmaisua ja sopii niille, joilla on eniten kielellisiä vaikeuksia. Perusselkokieli on vaikeudeltaan keskitasoa, ja se on suunnattu useimmille selkolukijoille. Vaativa selkokieli on lähimpänä yleiskieltä, mutta on kuitenkin sitä helpompaa. Vaativalla selkokielen tasolla ilmaisu on muita tasoja rikkaampaa ja monimuotoisempaa. (Leskelä 2019: 103.) Ylen selkouutiset ovat tasoltaan perusselkokieltä.

Selkokieltä voidaan tarkastella mikro- ja makrotasolla. Vinnin mukaan (1998: 50) mikrotaso käsittää sana- ja lausetason ja makrotasolla pyritään selkeään ja loogiseen kerrontaan. Sanatasolla vältetään pitkiä sanoja, käytetään runsaasti verbejä sekä substantiiveja ja vähän adjektiiveja ja adverbeja. Selkotekstissä vältetään erityissanastoa ja tutut ja yleiset sanat ovat tavallisia. Lausetasolla käytetään lyhyitä lauseita ja vältetään vaikeita lauserakenteita, joissa on lauseenvastikkeita ja useita sivulauseita samassa virkkeessä. Makrotasolla pyritään selkeään ja loogiseen kerrontaan. Oudot ja vaikeat sanat selitetään mieluiten tekstin yhteydessä, ja mitä oudompi ympäristö, tapahtuma tai ilmiö on kyseessä, sitä enemmän kiinnitetään huomiota sen ja mahdollisten taustatekijöiden selittämiseen. Makrotasolla tekstin sisältö on konkreettista ja selkeää. Myös tarpeettomia kielikuvia vältetään. Selkokielen kirjoittamisessa mikrotason periaatteet ovat korostuneet, mutta tutkimusten myötä myös makrotason tärkeys on tunnustettu. Molempien elementtien mukanaolo on tärkeää lukemisessa ja sen ymmärtämisessä. Tässä tutkielmassa tarkastellaan selkokielen mikrotasoa, koska analyysin kohteena on tekstin lausetaso. Toisaalta kun tarkastellaan laajemmin, miten lauserakenteet rakentavat tekstiä ja kiinnittyvät kontekstiinsa, voidaan tarkastella tekstiä myös makrotasolla.

Leskelän ja Uotilan (2020: 229) mukaan selkokieltä tarvitsevat jaetaan Suomessa kolmeen ryhmään. Selkokieltä voivat tarvita ihmiset, joiden kielivaikeudet johtuvat synnynnäisistä ja melko pysyvistä poikkeamista aivojen kielenkäsittelyn neurobiologisissa järjestelmissä, tai jotka ovat sairauden tai vamman vuoksi menettäneet kielellisiä taitojaan, tai joiden kielitaidon puute on väliaikaista ja joilla on käytössään jokin muu toimiva tapa kommunikoida. Selkokielen tarvitsijoita yhdistää kielellisen syrjäytymisen vaara, vaikka ryhmät ovat erilaisia. Selkotekstin lähtökohtana on lukija, jolla on kielellisiä vaikeuksia ja selkokielestä hyötyviä ryhmiä on monia. Osalle selkokieli on ainoa lukemisen ja kielenkäytön mahdollistava kielimuoto, kun taas osalla selkokielen tarve on ajoittaista tai koskee joitakin tilanteita tai tekstejä. (Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015: 25–26.)

Selkokeskuksen arvion mukaan Suomessa noin 650 000–750 000 ihmistä tarvitsee selkokieltä. Sen tarve on kasvanut viime vuosina ja syinä tähän ovat Juusolan (2019: 3) mukaan maahanmuuttajien määrän kasvu, nuorten heikentynyt lukutaito, ja yli 65-vuotiaiden määrän kasvu. Selkotunnus on ollut käytössä 1990-luvun alusta lähtien ja sen avulla voidaan tunnistaa selkokielineen kirja, lehti, esite tai muu sovellus. Tunnus auttaa selkojulkaisun tunnistamisessa ja toimii myös laadun taakeena. Selkotunnuksen myöntää Selkokeskus. (Leskelä & Virtanen 2006: 8.) Myös Yle Uutiset selkosuomeksi on saanut selkotunnuksen.

Selkotunnus. kuva: <https://selkokeskus.fi/tietoa-meista>

3.2 Selkokirjoitusohjeet

Tässä luvussa käsitellään virke- ja lausetason selkokirjoitusohjeita, jotka on tarpeellista ottaa huomioon selkotekstiä kirjoitettaessa. Ohjeiden toteutumista käsitellään luvussa 5 *Analyysi ja tulokset*. Selkeä ja ymmärrettävä teksti syntyy useasta tekijästä ja selkokirjoittajalle on laadittu yleiset selkokirjoitusohjeet. Ohjeet on jaettu osioihin, jotka käsittelevät tekstiä kokonaisuutena, sanoja, kielellisiä rakenteita, sekä julkaisun ulkoasua. Leskelä ja Virtanen (2006: 14) huomauttavat kuitenkin, että selkokielen periaatteet ovat suuntaa antavia ja painottuvat eri tavoin tekstilajin mukaan, eikä tiukkoja yksityiskohtaisia jokaiseen tekstiin sopivia sääntöjä ole tarkoituksenmukaista antaa. Huomionarvoista on, että kyse on ohjeista ja neuvoista, eikä ehdottomista säännöistä (Leskelä 2019: 110).

Selko-ohjeissa todetaan yksiselitteisesti, että selkokirjoittajan on suosittava lyhyitä lauseita. Yli 14 sanan lause on todennäköisesti selkolukijalle jo varsin pitkä, mutta lauseen ymmärrettävyyteen vaikuttavat esimerkiksi sanojen helppous, lauserakenne ja sanajärjestys. (Leskelä 2019: 150.) Yhdessä lauseessa ilmaistaan vain yksi tärkeä asia. Virkerakenteet ovat yksinkertaisia; jos virkkeessä on enemmän kuin yksi sivulause, sen rakenne on laskeva. (Leskelä 2019: 114.) Virkkeen lyhyteen vaikuttavat sanamäärä lauseessa ja lausemäärä virkkeessä. Tarkkaa virkkeen maksimisanamäärää ei ole yleensä määritetty selko-ohjeissa, sillä usein virkerakenne on sanamäärää tärkeämpi asia. (Leskelä 2019: 154.) Selkotekstin kirjoittajan tulee myös huomioida se, että tekstissä ei käytetä lauseenvastikkeita, sillä niiden hahmottaminen saattaa olla selkolukijalle vaikeaa. Päälauseessa ilmaistaan tärkein asia ja tarkennukset ja rajaukset sivulauseessa. Tekstissä päälauseilla on vain yksi sivulause, eikä tekstissä ole toisilleen alisteisia sivulauseita. Näiden lisäksi lauseet ja virkkeet on sidottu toisiinsa luontevalla tavalla. (Leskelä ja Kulkki-Nieminen 2015: 200.) Leskelä (2019: 154) toteaa kuitenkin, että yhteen selkokielliseen virkkeeseen mahtuu pääosin vain yksi tai korkeintaan kaksi lausetta. Kolmen lauseen virkkeet ovat yleensä selkolukijalle vaativia, vaikka sanamäärä pysyisi maltillisena. Niissä lukijan orientoituttava samanaikaisesti kolmeen eri kokonaisuuteen ja havaittava lauseiden välinen yhteys.

Leskelän (2019: 120) mukaan sidosteisuus on tekstiä jäsentävä keino. Sidosteisuutta syntyy tekstiin esimerkiksi erilaisten lausekkeita, lauseita, virkkeitä ja pidempiä tekstikokonaisuuksia yhdistävien sanojen avulla. Jos tekstissä käytetään pelkästään lyhyitä, yhden lauseen virkkeitä, on selkokirjoittajan kiinnitettävä huomiota sidosteisuuteen. Myös sanojen toistoon ja sanoihin viittaamiseen tulee kiinnittää huomiota. Leskelän (2019: 137) mukaan selkoteksti sietää enemmän toistoa kuin yleiskielinen teksti. Selkolukija lukee kuitenkin paljon hitaammin kuin tavallinen lukija, joten toisto ei samalla tavalla häiritse häntä. Ellipsiin, eli jonkin sanan toistamatta jättämiseen, suhtaudutaan selkokielen kirjoitusohjeissa kahtalaisesti. Leskelä (2019: 158) toteaa, että ellipsiä on kehoitettu käyttämään sidosteisuutta lisäävänä tekijänä. Toisaalta tämä sidosteisuutta lisäävä keino voi olla vaikeaa osalle selkolukijoista, sillä se vaatii lukijaa täydentämään mielessään tietyn kokonaisuuden.

Selkokiellisen tekstin tulee pysyä hyvin aiheessaan ja kertoa siitä, mitä otsikko lupaa. Tekstissä käytetään pääosin tavallista ja useimmille lukijoille tuttua sanastoa. Tekstissä ei myöskään ole hyvin vaikeita sanoja tai käsitteitä. (Leskelä 2019: 110.) Mikäli tekstissä kuitenkin käytetään vaikeita sanoja tai käsitteitä, on suositeltavaa selittää ne lukijalle. Selkokielen kirjoittajan on tunnistettava tekstistä ne kielen piirteet, jotka tuottavat lukijalle vaikeuksia. Selkokieltä kirjoitettaessa on otettava huomioon tekstin rakenne, mitkä sanat ja taivutusmuodot ovat helppoja ihmisille, joilla on kielellisiä vaikeuksia sekä se, miten lukijaa voidaan motivoida jatkamaan lukemista (Leskelä 2019: 110–111.) Tekstin kokonaisuutta tarkastellessa tärkeintä on hahmottaa lukija ja se, mikä on hänelle sopiva näkökulma

sisällön käsittelyyn ja mitkä sisällöt ovat olennaisimpia. Huomiota on kiinnitettävä myös johdonmukaiseen esittämisjärjestykseen, tekstin informaatorakenteeseen ja hahmotettavuuteen. (Leskelä & Uotila 2020: 235.) Leskelä (2019: 111) nostaa myös esiin, että Suomen selko-ohjeistukset kannustavat selkokirjoittajaa tarkastelemaan kielen ymmärrettävyyttä laajasti. Yksi vaikea sana tai rakenne ei ole ratkaisevaa tekstin ymmärrettävyyden kannalta ja tärkeää on huomata, onko tekstiin kasautunut useita vaikeita elementtejä.

3.3 Saavutettavuus

Laajasti ymmärrettyinä saavutettavuus voidaan määritellä erilaisten sisältöjen ja välineiden – voimavarojen – rakentamisena ja välittämisenä erilaisille ihmisryhmille sopiviksi. Viestinnän saavutettavuuden edistäminen on noussut tärkeäksi yhteiskunnalliseksi tavoitteeksi 2000-luvulla. (Hirvonen, Kinnunen & Tiittula 2020: 13.) Saavutettavuus liittyy tiiviisti selkokieleen ja selkokieliseen viestintään. Joukkoviestinnässä saavutettavuuskysymykset liittyvät eritoten siihen, miten viestintä on rakennettava, jotta se tavoittaa yhdenvertaisesti nekin yleisöt, joita ei tavoiteta tavanomaisilla ratkaisuilla (Hirvonen ym. 2020: 15).

Leskelän ja Virtasen (2006: 14) mukaan selkokielen tutkimus ja sovellusten kehitys on saanut laajemman viitekehyksen saavutettavuus-ajattelusta. Sen mukaan toiminta, palvelu tai koko yhteiskunta voi tulla saavutettavaksi vasta silloin, kun se ottaa asiakkainaan tai jäseninään huomioon myös erilaiset ihmisryhmät erilaisine tarpeineen. Saavutettavuuden tavoittelemisen on sitä tärkeämpää, mitä yleisemmästä toiminnasta on kyse. Saavutettavuus tarkoittaa ympäristön, toimintojen, palveluiden ja tuotteiden toteuttamista siten, että mahdollisimman moni ihminen pystyy käyttämään niitä. Saavutettavuus tekee yhteiskunnan toimintaan osallistumisen mahdolliseksi kaikille ihmisille esteistä ja rajoituksista riippumatta. (Leskelä 2019: 47.) Selkokielineen uutinen on esimerkki viestinnällisestä saavutettavuudesta: selkeämmän ja yksinkertaisemman kielen avulla lukija saa tietoa ajankohtaisista asioista. Leskelän (2019: 69) mukaan kielen ymmärrettävyys korostuu, koska digitaalisten palveluiden käyttäjinä on jatkuvasti enemmän ihmisiä, joilla on kielellisiä ongelmia. Kielellisen syrjäytymisen vaarassa oleville käyttäjille sisällöt on tuotettava yleiskieltä helpommalla selkokielellä. Virtasen ja Österlundin (2006: 159) mukaan saavutettavuuden yksi osa on tiedollinen saavutettavuus: jokaisella on oikeus ymmärtää mahdollisimman paljon. Yksi keskeinen saavutettavuuden osa-alue on kielellinen saavutettavuus ja sen keinoista tärkein on selkokielen käyttäminen. Selkokielen edistäjät toivovat, että selkokieli alettaisiin selvästi ymmärtää myös kielenoppimisen välineenä. (Hirvonen ym. 2020: 18.)

3.4 Selkouutinen

Selkokielistä uutista kuvaavat osittain samat ja osittain erilaiset periaatteet kuin yleiskielistä uutista. Leskelän ja Kulkki-Niemisen (2015: 65) mukaan selkokielistettyjen mediatekstien julkaisemisessa tavoitteena ovat ajankohtaisuus ja ajantasaisuus. Tekstit ovat kuitenkin yleispätevämpiä ja taustoitettuja, eikä viestinnässä välttämättä tavoitella uutisvirran kiihkeätahtista julkaisemista. Kuten uutisessa yleensäkin, myös selkouutisessa on syytä noudattaa uutistekstin perusrakennetta, ja tärkein uutisoitava asia ilmaistaan uutiskärjessä. Kirjoittajan on lisäksi otettava huomioon lukijan mahdolliset tiedolliset aukot: puuttuko lukijalta jotakin sellaista yleistietoa, joka on aiheen ymmärtämisen kannalta keskeistä. Taustoittavat tiedot tuleekin ilmaista heti uutiskärjen jälkeen. (Leskelä 2019: 125.) Selkokirjoittajan tulee kiinnittää uutistekstiin erityistä huomiota, sillä selkolukijan tekstilajitaidot ovat usein melko heikot ja selkokirjoittajan on oltava erityisen selkeä tekstilajipiirteiden käytössä (Leskelä 2019: 124). Selkojulkaisussa kuvilla on tärkeä rooli. Useissa mediateksteissä kuvitus on tärkeä merkitysten tuottaja, ja kuvat kiinnittävät vastaanottajan huomiota tehokkaimmin (Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015: 58). Tässä tutkielmassa uutiskuvat on jätetty analyysin ulkopuolelle ja tarkastelun kohteena on pelkästään kirjoitettu kieli. Aineistossa on käytetty kuitenkin kuvia, jotka liittyvät käsiteltävään uutisaiheeseen. Kuviin on lisätty kuvateksti, joka kuvaa kuvassa näkyvää toimintaa.

3.4.1 Yle Uutiset selkosuomeksi

Yle tarjoaa selkokielistä uutisia tv-lähetyksenä, verkkouutisina ja radiossa. Saavutettavuuden kannalta selkokielistä uutiset ovat erinomainen asia ja kansainvälisestikin tv-selkouutiset ovat poikkeuksellinen palvelu. Ruotsia lukuun ottamatta kyseistä palvelua ei löydy juuri mistään muualta. (Leskelä 2019: 207.) Ylen tavoitteena on edistää yhdenvertaisuutta tuottamalla palveluja saavutettaviksi tv:ssä, radiossa ja verkossa. Yle myös tähtää saavutettavuusasioiden edelläkävijäksi Suomessa. (<https://yle.fi/aihe/yleisradio/vastuullisuus>.) Ylen selkouutisissa lauseiden ja virkkeiden pituuteen ja sanojen selitystapoihin kiinnitetään erityistä huomiota. Tavoitteena on tuottaa uutisia perusselkokielen vaikeustasolla.

Uutisaiheet selkouutisiin nostetaan Ylen muusta uutistarjonnasta ja yhteen lähetykseen valitaan noin viisi uutisaihetta (Leskelä 2019: 270–271). Ylen uutiset selkosuomeksi ovat sähkeuutisen tyyppisiä. Niissä toteutuvat uutisen pääperiaatteet kiinnostavuudesta, ajankohtaisuudesta, tekstin rakenteesta ja asioiden esittämisjärjestyksestä. (Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015: 73.) Selkokielistä uutisessa uutisen aloituksella on tärkeä rooli. Aloitukseen voidaan lukea otsikko, sekä tekstin

ensimmäiset virkkeet. Otsikko kiinnittää lukijan huomion ja vaikuttaa hyvin paljon siihen, jatkuuko lukeminen vai ei. (Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015: 77.)

4 Aineisto ja tutkimusmenetelmät

4.1 Aineisto

Tutkielman aineisto on luonnollinen ja se koostuu selkokielisistä kirjoitetuista uutisteksteistä. Selkokielinen aineisto on kerätty Ylen verkkosivuilta tammi- ja maaliskuulta 2022. Selkokieliset uutiset toimitetaan kerran päivässä ja aiheet käsittelevät samoja uutisaiheita kuin Ylen yleiskieliset uutiset. Selkokieliset uutiset on koostettu Ylen verkkosivuille siten, että yhden päivän uutiset on koostettu yhteen päivämääräotsikon alle. Selkouutiset eivät siis muodosta yleiskielisten uutisten tavoin vain yhtä uutisaihetta, vaan kaikki aiheet on koottu yhteen samalle verkkosivulle. Selkokieliset uutiset ovat pituudeltaan huomattavasti lyhyempiä kuin yleiskieliset uutiset, ja kukin uutinen sisältää noin viisi päivän uutistarjonnasta poimittua uutisaihetta. Yhteen koostetut uutisaiheet ovat saavutettavia, ja päivittäiset selkouutiset löytyvät helposti yhden linkin takaa. Valitsin aineistoksi Ylen selkokieliset uutiset, sillä Yle on merkittävä selkokielisen uutissisällön tuottaja ja välittäjä Suomessa. Aineiston saatavuus Ylen verkkosivuilta oli vaivatonta ja sitä sai tarpeen mukaan helposti lisää. Aineistoissa on kymmenen selkokielellä toimitettua uutista, ja aiheita on yhteensä 54 kappaletta. Analyysiosioon on poimittu uutisaiheita analysoitavan aiheen mukaan.

4.2 Tutkimusmenetelmät

Tutkimusmenetelmänä käytetään tekstintutkimuksen lingvististä tekstianalyysiä. Lingvistinen tekstianalyysi valikoitui tutkielman menetelmälliseksi pohjaksi, sillä tarkastelu ei rajoitu pelkästään tekstiin ja sen rakenteeseen, vaan myös kontekstiin. Uutistekstin, ja tässä tapauksessa selkokielisen uutistekstin, kiinnittyminen kontekstiin on tärkeässä roolissa. Kontekstin merkityksellisyyttä tuo esiin esimerkiksi se, miten teksti huomioi vastaanottajan. Tekstintutkimuksen panos kielentutkimukseen on lisätä ymmärrystä varsinkin kirjoitetusta kielestä sosiaalisen kanssakäymisen välineenä. Lingvistiksi tekstintutkimuksen tiedonintressi on kahtalainen: yhtäältä kiinnostus on siinä, miten kieli toimii tekstimerkitysten tuottamisessa ja millaisia merkityksiä tietyissä teksteissä ja konteksteissa tuotetaan ja miten. (Virtanen & Hiidenmaa 2020: 833–834.) Peilasin tätä lainausta tutkimusongelmaan, eli siihen, minkälaiset lauserakenteet muodostavat selkokielisen uutisen ja miten ne noudattavat selkokielisiä ohjeistuksia. Näin ollen huomio ei keskity pelkästään syntaktisten ilmiöiden tarkasteluun aineistossa, vaan tärkeänä osana on verrata tuloksia selkokielen ohjeisiin. Sanaston ja kieliopin käytön tutkiminen tekstissä on yksi lingvistisen tekstianalyysin tutkimuskohteista, joten menetelmänä se sopii

hyvin tutkielmaan. Virtasen ja Hiidenmaan (2020: 831) mukaan tekstintutkimus hakee systemaattista ymmärrystä siitä, millaisia kirjoitetut tekstit ovat ja miksi ne ovat sellaisia kuin ovat. Pohdin tätä suhteessa omaan aiheeseeni ja erityisesti sitä, miksi kirjoitetut tekstit ovat sellaisia kuin ovat. Selkokielen ohjeistukset ja selkokieltä tarvitsevat ihmiset vastaanottajina ainakin vaikuttavat siihen, millaiseksi teksti muotoutuu.

5 Analyysi ja tulokset

Tässä luvussa tarkastellaan, minkälaisia kompleksisia lauseita aineistossa esiintyy, ja noudattavatko lauserakenteet selkokielen ohjeistuksia lauserakenteisiin liittyen. Aineistosta on nostettu erilaisia lauserakenteita, joiden yhteydessä pohditaan ja analysoidaan selkokielen ohjeistuksia. Luvussa *6 Yhteenvetoa ja pohdintaa* tarkastellaan vielä saatuja tuloksia. Aluksi käsitellään lyhyesti aineistossa esiintyneitä yksinäislauseita, jonka jälkeen analysoidaan yhdyslauseita. Kukin alaluku käsittelee eri sivulausetyyppejä ja sitä, minkälaisia rakenteita aineistoista nousi esiin. Analyysiosiossa pohditaan myös sitä, miten lauserakenteet vaikuttavat tekstin ymmärrettävyyteen. Joihinkin esimerkkeihin ehdotetaan vaihtoehtoisia esitystapoja, jotka esitetään analyysin yhteydessä. Lauserakenteissa erottuivat selkeästi tietynlaiset sivulausetyypit, jotka toistuivat uutistekstissä. Tällaisia sivulausetyyppejä olivat alisteiset sivulauseet, joissa alituskonjunktioina käytettiin *että-* ja *koska-*konjunktioita. Aineistossa päälausetta seurasi sivulause tai sivulauseet. Tämänkaltainen rakenne oli havaittavissa läpi koko aineiston, eikä sivulause aloittanut virkettä kertaakaan. Selkeyden ja ymmärrettävyyden periaatteiden mukaan tämä onkin luonnollista: päälauseessa ilmaistaan tärkeä asia, jota tarkennetaan tai selvennetään sivulauseessa.

5.1 Yksinäislauseet

Vaikka analyysi kohdistuu yhdyslauseerakenteisiin, esittelen muutamia aineistossa esiintyneitä yksinäislauseita. Heiskasen (1994: 67) mukaan selkotekstit ovat virkerakenteeltaan päälausevaltaisia. Tämä oli havaittavissa myös aineistossa. Selkouutisteksti oli päälausevaltaista, ja lauseet olivat yksinäislauseita. Näiltä osin selkokielineen uutisteksti siis noudatti kirjoitetun selkotekstin ohjeistusta. Esimerkkien yksinäislauseet esittävät yhden tärkeän asian ja lauseen keskiössä on finiittimuotoinen verbi.

1. Huoltovarmuuskeskus hankkii koululaisille noin 6 miljoonaa koronaviruksen kotitestiä. (20.1.)
2. Yhteishaku korkeakouluihin on alkanut. (16.3)
3. Kela-korvausten kokonaissumma pienenee noin 30 prosenttia. (20.3.)
4. Tavoite on parempi saavutettavuus. (24.3.)

Rinnasteisia sivulauseita aineistossa ei ilmennyt ollenkaan ja mahdolliset rinnastettavat lauseet oli esitetty yksinäislauseena. Yksinäislauseiden ansiosta teksti oli selkeää ja kukin lause sisälsi yhden

tärkeän asian. Yksinäislauseiden paikoittaisen runsaan käytön vuoksi rinnasteisten sivulauseiden käyttö olisi voinut olla perusteltua tekstin sujuvuuden ja sidosteisuuden kannalta. Leskelä (2019: 151) esittää kuitenkin, että asioiden pilkkomisessa voi joskus syntyä tekstiä, joka tuntuu kirjoittajasta hakkaavalta ja toisteiselta. Silloin on hyvä muistaa, että selkolukijan lukurytmi on niin hidas, ettei tekstin hakkaavuus todennäköisesti häiritse häntä yhtä paljon kuin tavallista lukijaa. Näin ollen yksinäislauseiden esiintyvyys on perusteltua selkokieliselle uutistekstille. Päälausevaltaisuudesta huolimatta aineisto sisälsi kuitenkin kompleksisia lauserakenteita. Ennakko-oletusten vastaisesti yhdyslauseita esiintyi verrattain usein. Huomionarvoista on myös se, että kompleksiset lauserakenteet eivät esiintyneet aineistossa tasaisesti. Toisissa uutisissa niitä oli selvästi enemmän, kun taas toisissa hyvin vähän. Yleisesti voi todeta, että kompleksisia rakenteita esiintyi kuitenkin kunkin päivän uutisessa vähintään yhdessä aiheessa.

5.2 Alisteiset sivulauseet

Aineistossa esiintyneet kompleksiset lauseet muodostuivat suurimmilta osin päälauseen ja sille alisteisen konjunktiolauseen yhdistelmänä. Aineistossa esiintyi alisteisia sivulauseita eniten eri sivulauseityypeistä. Valtaosa alisteisista sivulauseista oli *että*-konjunktiolla alkavia sivulauseita. Esimerkeissä 1 ja 2 yhdyslauseet muodostuvat päälauseesta ja *koska*-konjunktiolla alkavasta alisteisesta sivulauseesta. Esimerkeissä 3 ja 5 alisteinen sivulause alkaa *että*-konjunktiolla. Esimerkissä 4 on käytetty alistuskonjunktiota *jos* esiintyi harvemmin aineistossa.

1. Koronartartuntoja on todellisuudessa enemmän, koska kaikkia ihmisiä ei voida testata. (20.1.)
2. Talvikenkiä on ostettu paljon, koska talvi alkoi aikaisin. (20.1.)
3. Suomalaiset nuoret uskovat, että oma ja Suomen tulevaisuus on valoisa. (16.3.)
4. Taskukirjojen myynti ehkä lisääntyy tänä vuonna, jos ihmiset alkavat taas matkustaa enemmän (18.3)
5. Suomalaistutkimukset kertovat, että musiikki voi parantaa. (19.3.)

Esimerkeissä esitetyt kompleksiset lauseet voi arvioida selkokielen kannalta ymmärrettävinä. Niissä päälause saa yhden sivulauseen, joka toimii päälausetta tarkentavana tai selittävänä. Yhdyslauseisiin liittyvä huomio on myös se, että päälausetta seurasi poikkeuksetta sivulause, eikä sivulause aloittanut virkettä kertaakaan. Selkokielen periaatteiden mukaan tätä voi tarkastella myös informaatorakenteen näkökulmasta: päälauseessa esitetään ensin ydinajatus, jonka jälkeen sitä täsmennetään tai selitetään sivulauseen avulla.

5.2.1 Toisilleen alisteiset sivulauseet

Toisilleen alisteiset sivulauseet osoittautuivat tutkielman aiheen kannalta erityisen kiinnostaviksi, ja niitä esiintyi aineistossa useamman kerran. Aineistossa esiintyneet toisilleen alisteisten sivulauseiden muodostamat kompleksiset rakenteet muodostuivat melko pitkiksi. Esimerkissä 1 yhdyslause muodostuu kolmesta lauseesta: päälauseesta, alisteisesta *että*-konjunktiolla alkavasta sivulauseesta, sekä tälle lauseelle alisteisesta *jos*-konjunktiolla alkavasta alisteisesta sivulauseesta. Samanlainen rakenne toistuu esimerkissä 2. Esimerkissä 3 yhdyslauseen muodostaa neljä lausetta: päälauseetta seuraavat alisteinen sivulause, relatiivinen sivulause ja vielä tälle alisteinen sivulause. Esimerkissä 4 virke muodostuu myös neljästä lauseesta. Päälauseen jälkeen olevaa alisteista sivulauseetta seuraa kaksi relatiivista sivulauseetta. Esimerkissä 5 päälauseen jäljessä on kaksi alisteista sivulauseetta.

1. Hallitus sanoo, että koronarajoituksia voidaan ehkä vähentää helmikuun puolivälin jälkeen, jos koronatilanne helpottaa silloin. (20.1.)
2. Venäjä sanoo, että konflikti voidaan ehkä ratkaista, jos Ukraina pysyy sotilasliittojen ulkopuolella. (16.3.)
3. Venäjä sanoo, että mallina voivat olla Ruotsi tai Itävalta, jotka ovat puolueettomia, mutta joilla on oma armeija. (16.3.)
4. Zelensky sanoi, että Euroopassa on uusi muuri, joka jakaa ihmiset vapaisiin ihmisiin ja ihmisiin, jotka eivät ole vapaita. (17.3.)
5. Kirjakaupat sanovat, että taskukirjojen myynti on vähentynyt ehkä siksi, että matkailu on vähentynyt. (18.3.)

Selkokielen näkökulmasta esimerkeissä esiintyneet pitkät virkerakenteet ovat ongelmallisia, ja ohje sivulauseisiin liittyen on yksiselitteinen. Ohjeistuksen mukaan tekstissä päälauseilla on vain yksi sivulause, eikä siinä ole toisilleen alisteisia sivulauseita (Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015: 200). Aineistossa esiintyneet pitkät lauseketjut hankaloittavat kokonaisuuden hahmottamista. Leskelän (2019: 154) mukaan selkokieliseen virkkeeseen mahtuu pääosin vain yksi tai korkeintaan kaksi lausetta. Kolmen lauseen virkkeet ovat selkolukijalle vaativia, vaikka sanamäärä olisikin maltillinen. Niissä lukijan on orientoiduttava samanaikaisesti kolmeen eri kokonaisuuteen ja havaittava lauseiden välinen yhteys. Aineistoa ja annettua ohjetta verratessa periaate toisilleen alisteisten sivulauseiden määrästä ei toteutunut.

Lausetasolla sanamäärä oli maltillinen, mutta useasta lauseesta muodostuneet virkkeet venyttivät sanamäärää paikoitellen pitkiksi. Yli 14 sanan lause on todennäköisesti selkolukijalle jo varsin

pitkä, mutta lauseen ymmärrettävyyteen vaikuttavat esimerkiksi sanojen helppous, lauserakenne ja sanajärjestys. Lisäksi sillä on merkitystä, onko tekstissä paljon pitkiä lauseita vai vain joku yksittäinen. (Leskelä 2019: 151.) Esimerkkien mukaiset pitkät, jopa neljän lauseesta koostuvat yhdyslause-rakenteet tulisi selkeyden vuoksi jakaa pienempiin osiin, esimerkiksi yksinäislauseiksi tai päälauseen ja yhden sivulauseen muodostavaksi yhdyslauseeksi. Syitä pitkille virkerakenteille voi tässä yhteydessä vain arvailla. Esimerkissä 5 kirjoittaja on mahdollisesti halunnut vähentää toisteisuutta, joka seuraisi lauseiden katkaisemisesta. Virkkeen voisi jakaa esimerkiksi näin:

1. Aineisto: Kirjakaupat sanovat, että taskukirjojen myynti on vähentynyt ehkä siksi, että matkailu on vähentynyt. (18.3.)
2. Muokkaus: Kirjakaupat sanovat, että taskukirjojen myynti on vähentynyt. Myynti on vähentynyt ehkä siksi, että ihmiset matkustavat vähemmän.

Virkerakenteiden muokkaaminen muotoon, jossa päälauseet saavat vain yhden sivulauseen, on selkeämpi ja korjausehdotus sisältää enemmän toistoa kuin alkuperäinen teksti. Leskelän (2019: 137) mukaan selkoteksti sietää enemmän toistoa kuin yleiskielinen teksti. Selkolukija lukee kuitenkin paljon hitaammin kuin tavallinen lukija, joten toisto ei samalla tavalla häiritse häntä.

Ehdotan seuraavaksi korjausta esimerkkiin 4, jossa virkkeen muodostaa neljä lausetta. Ongelmallisena tässä rakenteessa on ensinnäkin hyvin pitkä lauseiden kokonaisuus, ja relatiivipronominien *joka* ja *jotka* korrelaattien hahmottaminen. Vaihtoehtoisessa esitystavassa kussakin virkkeessä on kaksi alisteista sivulauseetta.

1. Aineisto: Zelensky sanoi, että Euroopassa on uusi muuri, joka jakaa ihmiset vapaisiin ihmisiin ja ihmisiin, jotka eivät ole vapaita. (17.3.)
2. Muokkaus: Zelensky sanoi, että Euroopassa on uusi muuri. Muuri jakaa ihmiset vapaisiin ihmisiin ja ihmisiin, jotka eivät ole vapaita.

5.2.2 Kysyvä sivulause ja relatiivilause

Kysyvää sivulauseetta (esimerkki 1), eli epäsuoraa kysymyslauseetta aineistossa esiintyi vain yhden kerran.

1. Siksi Suomessa ei tiedetä tarkkaan, kuinka paljon ukrainalaisia on tullut Suomeen. (21.3.)

Alisteisista sivulausetyypeistä relatiivilauseita esiintyi paikoitellen aineistossa. Relatiivipronominit *joka* ja *mikä* ja näiden taivutusmuodot määrittävät edeltävää sanaa tai koko lausetta. Tyypillisesti relatiivipronomini määrittää substantiivia. (Vilkuna 2000: 345).

1. Canth on ensimmäinen nainen, joka on saanut Suomessa oman liputuspäivän. (19.3.)
2. Pakkausmerkinnät eivät välttämättä täysin kerro sitä, mitä elintarvike sisältää. (24.3.)
3. Musiikki kuntouttaa esimerkiksi niitä, joilla on aivovaurio. (19.3.)
4. Velan kannalla on nyt myös keskusta, joka vielä marraskuussa vaati hallituskumppaneilta talouskuria. (25.3.)

Aineistossa esiintyneet kysyvät sivulauseet ja relatiiviset sivulauseet ovat selkokielen ohjeistuksia noudattavia, sillä näissä rakenteissa päälauseetta seurasi yksi sivulause. Maltillisen pituisena pysyneet virkerakenteet vaikuttavat myös siihen, että relatiivipronominin korrelaatti on havaittavissa selkeästi.

5.3 Elliptiset lauseet

Aineistossa esiintyi elliptisiä rakenteita, joita tarkastellaan lauserakenteen selkeyden näkökulmasta. Lauseita, joista puuttuu jotakin juuri edellä esiintynyttä, sanotaan elliptiseksi (Vilkuna 2000: 15). Ellipsin sisältävä jakso on enemmän tai vähemmän lausemainen riippuen siitä, mitkä elementit on pantu ilmi ja mitkä ei. Tavallisinta ja vähiten tulkintavaikeuksia aiheuttavaa on yhteisen subjektin puuttuminen jälkilauseesta. (ISK 2004 § 874.) Esimerkissä 1 yhdyslauseen muodostavat päälause, alisteinen *koska*-konjunktioilla alkava sivulause, ja kaksi rinnasteista sivulauseetta. Subjekti *sota* jätetään toistamatta seuraavissa lauseissa. Esimerkissä 2 yhteinen subjekti *musiikki* puuttuu yhdyslauseen jälkiosasta. Esimerkissä 3 subjekti *hiekkä* jätetään toistamatta virkkeen jälkiosassa.

1. Talouden kasvu hidastuu, koska sota haittaa ulkomaankauppaa, nostaa hintoja ja muuttaa talouden rakenteita. (22.3.)
2. Musiikki voi korjata hermoratayhteyksiä ja lisätä aivojen verenkiertoa.
3. Kevätauringossa hiekkä kuivuu ja pölisee ilmaan. (22.3.)

Leskelän (2019: 158) mukaan selkokirjoitusohjeissa on toisinaan kehoitettu käyttämään sidosteisuutta lisäävänä keinona ellipsiä. Tämä sidosteisuutta lisäävä keino voi olla vaikea osalle selkolukijoista, sillä se vaatii lukijaa täydentämään mielessään tietyn kokonaisuuden. Helpoimman selkokielen tasolla ellipsiä ei kannata käyttää. Esimerkeissä 2 ja 3 ellipsiä on käytetty yhdistettäessä kaksi päälauseetta, ja lauseiden määrä pysyy sopivan pituisena. Näin ollen ellipsin hahmottaminen näissä rakenteissa on helpompi.

Ylen selkokieliset uutiset ovat selkokielen perustasoa, joten sen käyttö on perusteltua tässä kontekstissa. Toisaalta, vaikka ellipsin käyttö sidoskeinona onkin perusteltua tekstin sujuvoittamiseksi, liittyy esimerkkiin 1 joitakin ongelmia. Useammasta lauseesta koostuva virke ja ellipsin käyttö kahdessa lauseessa heikentää kokonaisuuden hahmottamista. Lukija joutuu täydentämään subjektin *sota* mielessään kahdessa jälkimmäisessä lauseessa. Esimerkin voisi muotoilla siten, että virkkeitä on kaksi. Ensimmäisessä virkkeessä yhdyslauserakenne päälause ja alisteinen sivulause, ja toisessa virkkeessä kaksi päälauseetta, joissa jälkimmäisessä on elliptinen rakenne.

1. Aineisto: Talouden kasvu hidastuu, koska sota haittaa ulkomaankauppaa, nostaa hintoja ja muuttaa talouden rakenteita. (22.3.)
2. Muokkaus: Talouden kasvu hidastuu, koska sota haittaa ulkomaankauppaa. Sota nostaa hintoja ja muuttaa talouden rakenteita.

5.4 Huomioita selkokirjoitusohjeiden toteutumisesta

Edellä tehty analyysi osoitti, minkälaisia yksinäis- ja yhdyslauseita aineistossa esiintyi. Analyysissä nostettiin myös esiin se, noudattiko Ylen selkokielinen uutisteksti selkokieleen annettuja ohjeita. Kokonaisuutta tarkastellen Ylen selkokielinen uutisaineisto noudatti selkokirjoitusohjeita, mutta poikkeavuuksia ilmeni myös. Analysoitu uutisteksti oli päälausevaltaista ja lauseessa kerrottiin yksi tärkeä asia. Päälausevaltaisuudesta huolimatta sidosteisuutta ja tekstin sujuvuutta olisi mahdollisesti edistänyt päälauseiden harkittu yhdistäminen toisiinsa. Leskelä (2019: 87) toteaa, että hyvin lyhyet lauseet voivat tehdä tekstistä vaikealukuista, jos niiden yhteyksiä on vaikea hahmottaa. Selkokieliselle lukijalle vaikeasti hahmotettavia lauseenvastikkeita ei ollut käytetty. Lauseenvastikkeiden sijaan käytettiin sivulauseita. Päälauseet, joilla oli yksi sivulause, noudattivat selkeää esitystapaa.

Analyysia tehdessä ilmeni kuitenkin piirteitä, jotka osoittavat eroja Ylen selkoutuksen ja selkokielen ohjeistuksen välillä. Toisilleen alisteisia sivulauseita aineistossa esiintyi useita, ja ne eivät mukailleet selkokielen lauserakenteiden ohjeita. Myös ellipsin käyttöön liittyi tekstin hahmottamiseen liittyviä ongelmia. Usean lauseen muodostamat virkkeet yhdistettynä ellipsin käyttöön osoittautuivat vaikeasti hahmotettaviksi kokonaisuuksiksi. Kuten aiemmin tutkielmassa tuotiin esiin, eivät selkokieleen annetut ohjeet ole ehdottomia sääntöjä ja tekstiä tulee aina tarkastella useamman tekijän summana. Kompleksisiin lauserakenteisiin liittyi kuitenkin analyysin mukaan useita hankalasti hahmotettavia kokonaisuuksia.

6 Yhteenvetoa ja pohdintaa

Tässä tutkielmassa on tarkasteltu selkokielisen uutistekstin kompleksisia lauserakenteita. Tämän lisäksi analyysin avulla on selvitetty, miten selkouutisen rakenne vastaa selkokielen lausetason ohjeistuksia. Toisilleen alisteiset sivulauseet osoittautuivat tutkielman tutkimuskysymysten kannalta kiinnostavimmiksi lausetyypeiksi. Näiden kiinnostavuus perustui siihen, että niihin liittyen on annettu melko yksiselitteiset kirjoitusohjeet. Kuten aiemmin tutkielmassa todettiin, on selkokielisen tekstin onnistuneisuus monen tekijän summa. Tekstiä on tarkasteltava kokonaisuutena ja näin ollen ymmärrettävyyteen sekä selkeyteen vaikuttavat useat eri tekijät. Tutkielman teko loi kuvaa selkouutisesta tekstilajina, ja osoitti, mitkä tekijät vaikuttavat selkeään ja ymmärrettävään selkokieliseen tekstiin.

Tulokset osoittivat, että aineistossa esiintyi vaihdellen sekä yksinäis- ja yhdyslauseita. Yksinäislauseita esiintyi määrällisesti eniten ja tämä on linjassa selkotekstin päälausevaltaisuuden kanssa. Yhdyslauseet koostuivat useimmiten päälauseesta ja alisteisesta *että*- ja *koska*-konjunktioilla alkavasta sivulauseesta. Sivulauseityypeistä esiintyi myös relatiivilauseita ja kysyviä sivulauseita. Kysyvien sivulauseiden esiintyvyys oli hyvin vähäistä: aineistossa tätä sivulauseityyppiä esiintyi vain kerran. Aineistossa esiintyi myös toisilleen alisteisia sivulauseita ja elliptisiä rakenteita. Ylen selkouutiset noudattivat lauserakenteiltaan osittain selko-ohjeistuksia ja osittain eivät. Uutisteksti oli päälausevaltaista ja yksinäislauseet esittivät yhden tärkeän asian. Useassa tapauksessa päälause sai selko-ohjeiden mukaisesti yhden tai maksimissaan kaksi sivulauseetta. Tällaiset yhdyslauserakenteet pysytelivät pituudeltaan maltillisina, eikä riskiä ymmärrettävyyden vaarantumiseen näkemykseni mukaan ollut. Lauseenvastikkeita ei selko-ohjeiden mukaisesti ollut käytetty.

Tekstin ymmärrettävyyteen liittyi muutamia ongelmakohtia. Nämä liittyivät toisilleen alisteisiin sivulauseisiin ja elliptisiin rakenteisiin. Paikoitellen virkkeet sisälsivät kolme ja neljä lausetta. Tällaiset pitkät rakenteet eivät noudata selko-ohjeistuksia ja mahdollistavat riskin siihen, että teksti on selkolukijalle vaikeasti hahmotettavaa. Useat peräkkäiset lauseet loivat luettelomaisen vaikutelman, ja tästä heräsi ajatus, miten selkolukija pystyy hahmottamaan virkkeen pääajatuksen. Myös toisilleen alisteiset relatiivilauseet tekivät korrelaatin hahmottamisesta epäselvää. Relatiivilauseen käyttö siten, että se seuraa yksinään päälauseetta, olisikin selkeämpi ja korrelaatin hahmottamisen kannalta helpompaa. Useamman elliptisen lauseen esiintyminen samassa virkkeessä hankaloitti myös kokonaisuuden hahmottamista. Vaikka ellipsiä voikin käyttää sidoskeinona perusselkokielen tasolla, saattaa sen esiintyminen pitkässä virkerakenteessa vaikeuttaa lukemista. Useamman lauseen virkerakenne yhdistettynä ellipsin käyttöön voikin näkemykseni mukaan olla haastavaa selkolukijalle. Ellipsin käyttö esimerkiksi kahden lauseen virkkeessä voisikin olla perustellumpaa ja selkeämpää.

Kokonaisuutta tarkastellen haasteelliset kohdat aineistossa liittyivät siis toisilleen alisteisiin sivulauseisiin sekä ellipsin käyttöön. Lauseiden pituudet eivät näkemykseni mukaan olleet niinkään ongelmallisia, sillä sanamäärä pysytteli niissä maltillisena.

Selkotekstin virke- ja lauserakenteisiin liittyvä sidosteisuus ja toisaalta tekstin päälausevaltaisuus herättivät ajatuksia selkotekstin informaation rakentumisesta ja myös kirjoittamisen haastavuudesta: yksinäislauseiden aiheuttama hakkaavuus ei välttämättä häiritse selkolukijaa, mutta toisaalta runsas yksinäislauseiden käyttö voi aiheuttaa ongelmia informaation rakentumiseen ja lauseiden epäjohdonmukaisuuteen. Tämä osoittautui tutkielmaa tehdessä kiinnostavaksi näkökulmaksi. Lausetasolla sidoskeinojen taitava käyttö, sekä yksinäis- ja yhdyslauseiden määrä ja pituus vaikuttavat kukin tekstin onnistumiseen. Kuten aiemmin tutkielmassa todettiin, eivät yksittäiset asiat esimerkiksi sanatai lausetasolla tee tekstistä automaattisesti vaikeaa, vaan kyse on tekstin kokonaisuudesta. Myös tekstilajille tyypilliset ominaisuudet on otettava huomioon. Tämän pohtiminen suhteessa tutkielman tuloksiin on kiinnostavaa. Omat arvioni perustuivat selkokielen teoriaan ja selkokielestä annettuihin ohjeistuksiin. Pohdin, että paikoitellen esiintyvät poikkeamat selko-ohjeistuksista eivät välttämättä vaikuta selkolukijan kokonaiskokemukseen tekstistä, mutta useamman vaikean elementin kasautuminen voi vaikuttaa heikentävästi lukukokemukseen.

Ylen rooli valtakunnallisena selkoutuisten toimittajana on merkittävä, joten aiheen tutkiminen tuntui mielekkäältä ja tärkeältä. Kuten aiemmin tutkielmassa mainitaan, Ylen tavoitteena on edistää yhdenvertaisuutta tuottamalla palveluja saavutettaviksi tv:ssä, radiossa ja verkossa. Yle myös tähtää saavutettavuusasioiden edelläkävijäksi Suomessa. Tutkielmaa tehdessä näkökulman pitäminen tiukasti selkokielessä oli paikoitellen haastavaa. Vastaanottaja-ajattelun mukaisesti pyrin kuitenkin pitämään huomion siinä, kenelle teksti on suunnattu. Omat näkemykseni perustuivatkin selkokielen teoriaan ja selko-ohjeiden mahdollisimman tarkkaan hahmottamiseen. Kaiken kaikkiaan tutkielman teko osoitti selkokielen monipuolisuuden ja sen, miten erilaisista näkökulmista aihetta voi lähestyä. Tässä tutkielmassa käytettiin laadullista tutkimusmenetelmää. Se tarjosi vastauksia asetettuihin tutkimuskysymyksiin ja osoitti selkokielen tekstin vahvuudet ja kehityskohteet. Aineistoa olisi voinut analysoida myös määrällisesti. Tällöin yksinäis- ja yhdyslauseiden väliset määrälliset suhteet olisi saanut tarkemmin selville.

Analyysin teko toi esiin useita kiinnostavia jatkotutkimuskohteita. Jatkotutkimusaiheena voisi olla selkouutisessa käytettyjen verbien aktiivi- ja passiivimuotojen käyttö ja se, miten tekijyyttä tuodaan esiin uutistekstissä. Toinen mahdollinen jatkotutkimuskohde voisi liittyä uutiskuvan käyttöön. Leskelän (2019: 270) mukaan selkokielen tv-uutiset ovat radion selkouutisiin verrattuna melko uusi tuote. Haasteena onkin, miten parhaiten kirjoitetaan uutiskuvan kanssa toimivaa selkotekstiä.

Leskelän ja Kulkki-Niemisen (2015: 58–59) mukaan kuvien käyttöä selkokielistämisen tukena ei ole juurikaan tutkittu. Kuvan, äänen ja tekstin yhdistäminen olisi kiinnostava ja monipuolinen tutkimuskohde. Hannu Virtanen (2009) on ottanut kantaa kuvien käyttöön ja hän korostaa sallivaa linjaa ja monipuolista kuvamateriaalin käyttöä selkoteksteissä.

Lähteet

- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- HEISKANEN KIRSI 1994: Selkokieli – lause- vai tekstitason selkeyttä? – Tainio, Ari (toim.), *Selkoa selkokielestä* s. 63–74. Helsinki: Kirjastopalvelu Oy.
- HIIDENMAA PIRJO 2005: Oppi- ja tietokirjoissa käytettyjä havainnollistamiskeinoja. – Leskelä Leealaura – Hannu Virtanen (toim.), *Toisin sanoen, selkokielen teoriaa ja käytäntöä* s. 61–71. Kehitysvammaliitto ry.
- HIRVONEN, MAIJA – KINNUNEN, TUIJA – TIITTULA, LIISA 2020: Viestinnän saavutettavuuden lähtökohtia. – Hirvonen, Maija – Kinnunen, Tuija (toim.), *Saavutettava viestintä. Yhteiskunnallista yhdenvertaisuutta edistämässä* s. 13–31. Helsinki: Gaudeamus.
- HÄKKINEN, KAISA 1996: *Kielitieteen perusteet*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- JUUSOLA, MARKKU 2019: *Selkokielen tarvearvio*. Selkokeskus, Kehitysvammaliitto ry.
- IKOLA, OSMO 2005: *Nykysuomen opas*. Turku: Painosalama Oy.
- ITKONEN, ESA 1996: *Maailman kielten erilaisuus ja samuus*. Helsinki: Gaudeamus.
- KULKKI-NIEMINEN, Auli 2010: *Selkoistettu uutinen. Lingvistinen analyysi selkotekstin erityispiirteistä*. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto.
- LEINO, PIRKKO 1989: *Suomen kielioppi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- LESKELÄ, LEEALAURO 2019: *Selkokieli, Saavutettavan tiedon opas*. Kehitysvammaliitto ry.
- LESKELÄ, LEEALAURO – KULKKI-NIEMINEN, AULI 2015: *Selkokirjoittajan tekstilajit*. Kehitysvammaliitto ry, Oppimateriaalikeskus Opike.
- LESKELÄ, LEEALAURO – UOTILA ELIISA 2020: Selkokieli saavutettavan viestinnän välineenä. – Hirvonen Maija – Kinnunen Tuija (toim.), *Saavutettava viestintä. Yhteiskunnallista yhdenvertaisuutta edistämässä* s. 227–248. Helsinki: Gaudeamus.
- LESKELÄ, LEEALAURO – VIRTANEN, HANNU 2006: Selkokielen ABC. – Leskelä, Leealaura – Hannu Virtanen (toim.), *Toisin sanoen, selkokielen teoriaa ja käytäntöä* s. 7–14. Kehitysvammaliitto ry.
- LUODONPÄÄ-MANNI MILLA – HAMUNEN MARKUS – KONSTENIUS, REETTA 2020: Tutkimuksen käytäntö. – Luodonpää-Manni, Milla – Hamunen, Markus – Konstenius, Reetta – Miestamo, Matti – Nikanne, Urpo – Sinnemäki, Kaius (toim.), *Kielentutkimuksen menetelmiä I–IV* s. 1–37. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SAINIO, ARI 2000: Selkokieli Suomessa. – Sainio Ari (toim.), *Teksti, joka rakastaa lukijaansa* s. 45–65. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.
- VILKUNA, MARIA 2000: *Suomen lauseopin perusteet*. Helsinki: Oy Edita Ab.
- VINNI, IRJA 1998: *Tekstistä selkoa. Kehitysvammaisten aikuisten selkokielisten ja yleiskielisten tekstien ymmärtäminen*. Erityispedagogiikan väitöskirja. Joensuun yliopisto.
- VIRTANEN MIKKO T., HIIDENMAA PIRJO 2020: Luku 20 Tekstintutkimus. – Luodonpää-Manni, Milla – Hamunen, Markus – Konstenius, Reetta – Miestamo, Matti – Nikanne, Urpo – Sinnemäki,

Kaius (toim.), *Kielentutkimuksen menetelmiä I–IV* s. 831–863. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Tietoa Kloorasta. <https://blogs.helsinki.fi/klaara-network/tausta-ja-tavoite/> (29.3.2022).

Vastuullisuus. <https://yle.fi/aihe/yleisradio/vastuullisuus> (15.3.2022).